

صدا و سیاهای جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش های سیاسی

مصاحبه، پژوهشی با؛

دکتر علی بلاغی، پژوهشگر در موزه ادبیات و عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان

جایگاه تربیتی قصه برای کودکان و نوجوانان

فرآورده های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش های زیر قابل دسترس است:

وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: فریفته هدایتی

تهیه شده در « مدیریت پژوهش های خبری »

- قصه می تواند به تربیت انسان خلاق و مبتکر کمک کند و به تعبیری تلاش هنرمندانه در قالب کلام برای هدایت کودک به سوی رشد با زبان مناسب و در خور فهم اوست.
- داستانهای ارزشمند هستند که با ابزارهای تعقل و تفکر، دانش ایمان اخلاق و خلاقیت به ساحت‌های چهارگانه (خود، خلق، خلقت و خداوند) که کودک و نوجوان با آن رو به رو است پردازد و غیر مستقیم به هریک از آنها پاسخ دهد.
- متاسفانه قصه و قصه گوئی به رغم تأثیر آن در رشد ذهنی و غنای روحی کودکان و نوجوانان، در کشور ما وضعیتی رو به افول دارد.
- بسیاری از مفاهیم، نگرشها و رفتارهای مثبت را می توان با قصه و قصه گوئی به شیوه‌ای غیر مستقیم در فرزندان نهادینه و با تقویت حس همدلی و همنوایی در آنها از بروز رفتارهای ناپهناج در موقعیتهای گوناگون پیشگیری کرد.
- قصه گوئی باید به برنامه‌ای عملی تبدیل شود و جای خود را در برنامه روزانه خانواده ها، مدارس و مؤسسات تربیتی کودکان و نوجوانان، باز کند.

■ مقدمه

استفاده از داستان به منزله ابزاری برای رشد و ارتقای آگاهی و بصیرت اخلاقی پیشینه زیادی دارد. در قرآن کریم و روایات و احادیث از این شیوه بسیار استفاده شده است. قصه و داستان در جهت تربیت فکری، اخلاقی و رفتاری موثر و یکی از روشهای تربیتی جذاب برای کودک و نوجوان است. بیش از ۳۲ درصد از جمعیت کشور را کودکان و نوجوانان بین ۲ تا ۱۸ ساله تشکیل می‌دهند^۱ این امر بیانگر اهمیت آگاهی از نیازمندی های اعتقادی، اعمال عبادی، اخلاقی، روحی، جسمی، عاطفی، اجتماعی، تفریحی و آموزشی این مقاطع سنی است.^۲

اما در کشور ما به رغم وجود گنجینه های علم و معرفت و داستانها و افسانه‌های زیبا و آموزنده، اولیا و مربیان بیشترین وقت خود را به مسائل آموزشی کودکان اختصاص می دهند و دانش آموزان نیز در خانه و مدرسه بیشتر اوقات خود را صرف یادگیری های غیر فعال کرده، از سختی و خشکی دروس و اضطراب امتحان و نمره رنج می برند. بدین ترتیب اغلب اولیا و مربیان از هدف اصلی تعلیم و تربیت که پرورش انسان های خلاق، مبتکر و کارآمد است، باز می مانند. برای بررسی بیشتر، این موضوع را در گفت و گو با دکتر علی بلاغی، پژوهشگر ادبیات و عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان پی می‌گیریم.^۳

■ پیشینه توجه به نقش تربیتی قصه و داستان در ادبیات چگونه است؟

این سوال خود حوزه تحقیقی و پژوهشی گسترده‌ای است که در برخی از حوزه های ادبیات در این خصوص کار شده است. اما به طور خلاصه از پیش از اسلام تاکنون از این ابزار موثر تربیتی استفاده شده و به دو شکل شفاهی و مکتوب آثاری به جای مانده است. روایات و قصه‌ها سینه به سینه تا دوران بعد از اسلام نیز ادامه یافت و اکنون نیز ادبیات عامه نواحی گوناگون از شعر و ترانه و چیستان و قصه سینه به سینه حفظ می شود.

استرابو، مورخ باستان نقل می‌کند معلمان پارسی عادت داشتند فرزندان خود را با افسانه ها و قصه ها آموزش می‌دادند. کریستین سن، هرودوت و نودلکه نیز بر این موضوع تاکید می‌کنند. معدود آثار مکتوبی که از آن روزگار به جا مانده^۴ نیز علاوه بر جنبه‌های

۱. مرکز آمار ایران. www.amar.org.ir

۲. آزاد، اسد الله، ۱۳۷۷، نقش شعر، داستان و افسانه های عامیانه در تکوین شخصیت کودکان و نوجوانان، کتابداری و اطلاع رسانی ص ۱۰۷

۳- بلاغی، علی. نقش قصه و داستان در نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی و مهرورزی در کودکان و نوجوانان؛ مصاحبه پژوهشی؛ اداره پژوهش خبر صدا و سیما؛ ۹۸/۱/۲۶

۴. از آثار مکتوب بر جای مانده از ادبیات کهن، گاهان یا سروده های ادبی زرتشت بر جای مانده است که نه تنها از نظر ادبی بلکه از جهت در بر داشتن تفکرات نوین آن روزگاران اهمیت به سزایی دارد.

ادبی، ویژگیهای نوینی از جهت تربیتی و اخلاقی داشته است که قصه گویان و نقالان^۱ این قصه‌ها و داستان‌ها را به شکل دوره گردی نقل می‌کردند.

بعد از اسلام و ورود آیات و روایات و اخلاقیات اسلامی در ادبیات شیوه‌های داستان و قصه گویی، کمک بزرگی به سیر تربیتی و اخلاقی در این حوزه شد. قصه و داستان هدف‌هایی چون سرگرمی، آرامش درونی و آموزش دارد. هدف آموزشی داستانها را در کتب مقدس مانند قرآن کریم می‌توانیم بیابیم مثلا در داستان حضرت یوسف (ع) آموزشهای اخلاقی و رفتاری دینی و اجتماعی را می‌توان دید.

افلاطون معتقد است که روح اطفال از راه گفتن حکایات بیشتر از آن تربیت می‌یابد که جسم آنها با ورزش پرورش می‌یابد. قصه‌ها و داستان‌ها در رشد و تکامل ذهنی رفتاری و اجتماعی و فرهنگی انسان موثر است. شیوه کار و تولید، رفتار، تفکر، احساس، اخلاق، مذهب و اعتقادات هر جامعه در قصه‌ها و داستان‌ها نمود پیدا می‌کند.

■ از نظر شما مفیدترین قصه‌ها و داستانها برای کودکان و نوجوانان کدامند؟

علاوه بر جنبه سرگرم کننده قصه‌ها، داستانهایی ارزشمند هستند که با ابزارهای تعقل و تفکر، دانش ایمان اخلاق و خلاقیت به ساخت‌های چهارگانه‌ای که مخاطب (کودک و نوجوان) با آن رو به رو است بپردازد. و غیر مستقیم به هریک از آنها پاسخ دهد. این ساخت‌های چهارگانه عبارتند از: خود، خلق، خلقت و خداوند. در جامعه دینی ما داستانی مطلوب است که ارتباط با این چهار ساخت‌ها عاقلانه مومنانه عالمانه و اخلاق مدار و خلاقانه برقرار کند. مثلا اگر بخواهیم داستانی را در باره کودکی یا نوجوانی که در مناطق سیل زده زندگی می‌کند بنویسیم چگونه تعامل عاقلانه با امور طبیعی چون سیل، نگاه عالمانه و از روی دانش به حوادث طبیعی و ارتباط خالق و خدای گیتی با این گونه اتفاقات و نگاه دین به این موضوع و خلاقیت برای بهره‌وری از توان طبیعت و نگاه اخلاق گرایانه برای کمک به هم‌نوع در چنین مواقعی باید در داستان لحاظ شود. تا هم اثر تربیتی بگذارد و هم اهداف دیگر را به خوبی دنبال کند.

■ تاثیر تربیتی قصه در کودکان و نوجوانان چگونه است؟

قصه‌ها و داستان‌ها در رشد و تکامل ذهنی رفتاری و اجتماعی و فرهنگی انسان موثر است. شیوه کار و تولید، رفتار تفکر احساس اخلاق مذهب و اعتقادات هر جامعه در قصه‌ها و داستان‌ها نمود پیدا می‌کند. قصه می‌تواند به تربیت انسان خلاق و مبتکر کمک کند و به تعبیری تلاش هنرمندانه در قالب کلام برای هدایت کودک به سوی رشد با زبان مناسب و در خور فهم اوست.

محورهای تاثیرگذاری قصه را می‌توان چنین بیان کرد:

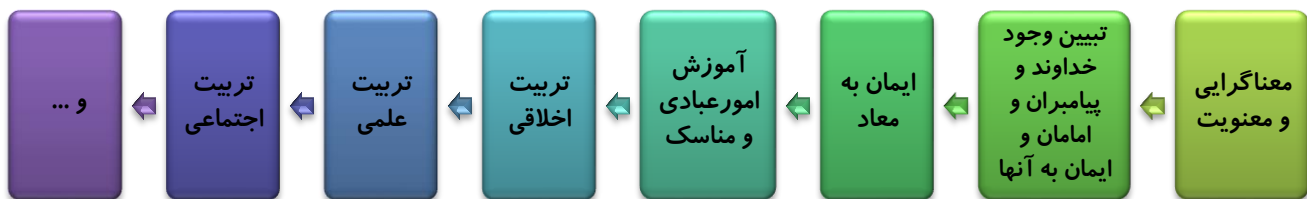
۱. به آنها گوسان‌ها گفته می‌شد.

■ اصول و مبانی تربیتی که باید در داستان‌ها رعایت شود چیست؟

در هر جامعه‌ای بر اساس اعتقادات مردم، عرف و فرهنگ و... مبانی تربیتی آن جامعه تعریف می‌شود.

- مبانی تربیتی جامعه ما را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

این اصول و یا اصول دیگری که ممکن است پژوهشگران به آن برسند باید در داستان‌ها و قصه‌ها رعایت شوند تا اثرگذاری آن را ببینیم.

■ اصول و مبانی تربیتی بر اساس سیره پیامبر و ائمه اطهار که در داستان‌ها و قصه‌ها به آن توجه می‌شود و یا باید توجه شود چیست؟

اگر مخاطب ما نوجوان جوان یا کودک باشد باید اصولی را بیشتر مراعات کنیم از جمله تکریم و احترام به مخاطب، محبت و ابراز آن و اعتدال در ابراز محبت یا گوهر راستی و صداقت در داستان باید برجسته شود. مهربانی و ملاحظت، استقامت در رسیدن به هدف، تلاش و کوشش، هدف‌گرایی، برنامه‌داشتن، پرهیز از عیب‌جویی و سرزنش و تکبر و خودرایی را باید در سطور داستان پرتنگ کرد.

■ کلام آخر

امروزه اشتیاق به تماشای تلویزیون و هیجان ناشی از کاربرد وسایل الکترونیکی به قصد سرگرمی، جای ذوق کودکانه برای شنیدن قصه را گرفته است متأسفانه قصه و قصه گویی به دلایل متعددی از جمله، ناشناخته بودن کارکرد و تأثیر آن در رشد ذهنی و غنای روحی کودکان و نوجوانان، وضعیتی رو به افول دارد. بسیاری از پدر و مادرها بیشتر به دنبال آموزش مستقیم و رسمی فرزندان خود هستند و برای کسب صلاحیت در برخورد با مشکلات رفتاری و ناهنجاریهای کودکان خود اغلب دنبال کسب دانش تخصصی و آموزش‌های سازمان یافته هستند، در نظام آموزشی ما نیز، بیشتر وقت اولیاء و مربیان به آموزش صرفاً نظری مطالب درسی به کودکان و نوجوانان اختصاص می‌یابد و دانش آموزان، غالب اوقات خود را صرف یادگیری‌های غیرفعال می‌نمایند و به همین دلیل از سختی و خشکی دروس و همچنین اضطراب امتحان و نمره رنج می‌برند. بدین ترتیب هدف اصلی تعلیم و تربیت که پرورش انسانهای خلاق، مبتکر و کارآمد است، مورد غفلت قرار می‌گیرد^۱. غافل از این که بسیاری از مفاهیم و نگرشها و رفتارهای مثبت را می‌توان از طریق همان شیوه ای که گذشتگان ما انجام می‌دادند با قصه و قصه گویی به شیوه ای غیر مستقیم در فرزندان نهادینه کرد و با تقویت حس همدلی و همنوایی در آنها از بروز رفتارهای نابهنجار در موقعیتهای گوناگون پیشگیری کرد.. «قصه گویی باید به برنامه‌ای عملی تبدیل شود و جای خود را در برنامه روزانه خانواده ها، مدارس و مؤسسات تربیتی کودکان و نوجوانان، باز کند؛ زیرا ظرفیت آن را دارد که واسطه و ابزاری برای تجدید حیات ذهنی کودکان باشد.»^۲

۱. خلیقی پور، سیدعباس، کارکردهای قصه و قصه گویی با محوریت قصه های قرآنی، کنگره بین المللی علوم اسلامی، علوم انسانی، آذر ۱۳۹۵، تهران

۲. همان